

İçimdəki poeziya yataqları tükənib, nəsrə keçəcəyəm...

Söz ilahi işarədir. Sözün gücü var. Birdəşözsahibləri var. O sözsahibləri, sözündəyərini bilən, onun üzərində zərgər dəqiqliyi ilə işləyir. Beləşözdamların itanıma, onlarla ünsiyyət qurmaq bizim "söz" haqqından layişi mizayənibirmənə gətirir. "Sözadamı" layihəsinin növbəti qonağı gənc şair Tural Turandır.

- Ebu Turxanın fikrincə Böyük insanın faciəsinin səbəbionun yaşadığı mühitin qəliblərinə sığmamasındadır. Əslində bu, ictimai mühitin, cəmiyyətin faciəsidir. Amma bu faciəniancaq duyabilməyən yaşayır. Necə düşünsən, sözə damıqmiqəliblərə dolucəmiyyətdə yaşamağın hansı cətinliklər var?

- Bəri başdan deyim ki, həmişə özümü qəliblərdən kənarda tutmuşam. Azad adamam. Özgür ola bilməsəm, yazı bilmərəm. Yazmağım da, yaşamağım da özgürlüklə sərhədlənib. Eyni zamanda, müəyyən mühafizəkarlığım da var. Amma bu mühafizəkarlıq da özünü məcburetmdən doğmayıb. Əksinə, özümü tapdığım, tapındığım yörə və törələri mizi yaşatmaq üçün bacardığımı eləməyə çalışıram. Bəlkə də həmin yörə və töre gələnləri bir başqası üçün qəliblik anlamına gələ bilər amma onlar mənim üçün keçmişin seçib-seçmələnməsi, bu günün insanı üçün labüd olan töre ənənələridir. Cəmiyyətin qəlib içərisində boğulması mümkün deyil. Qəlib içərisində boğulursa, deməli o hələ kütlədir, sürüdür. Cəmiyyət isə özünü dərk etmiş, yolunu müəyyənləşdirmiş insanlar çoxluğudur. Sürünün və ya kütlənin qəliblər içərisində boğulması isə normal haldır. Çünki onların özünüdərk prosesi olduqca ləng gedir və həmin toplum onları qəlib bataqlığından çıxarmaq istəyənlərə qarşı belə düşmən mövqeyində dayanır. Bu gün Azərbaycan cəmiyyəti qəlib içərisində deyil. Həmin cəmiyyətə daxil olanların sayı on minlərlədir. Amma bundan bəlkə də iki-üç dəfə çox kütlə psixologiyasına, sürü idrak sistemə malik toplumlarımız var. Onlar sözün əsl mənasında bataqlıqdadırlar. Bu qəbildən olan insanlar vaxtilə Hindistandakı "beşinci kasta- toxunulmazlar" adlanan bölgüyə daxilidirlər. Həmin qəlib məhkumları xurafata inanır, erkən nigaha hə deyir, bir manat üstündə adam öldürür, var-dövlətə görə qardaşını, atasını baltalayır. Bu gün əksəriyyətimiz onların halına acıyıq. Onları doğulduqları, böyüdükləri bu bataqlıq mühitindən çıxarmağa çalışırıq. Həmin kəsim isə elə bilir ki, biz onları istəmirik və həmin adamları da "özümü oxşatmağa" çalışırıq. Onlar cəmiyyət üzvləri deyillər. Biz cəmiyyətlə mübarizə aparmırıq. Əli qələm tutan, kağız kimi ağappaq adamlar cəmiyyətlə deyil, kütlə ilə mübarizə aparır. Sadəcə olaraq, bizdə kütlə kateqoriyasına daxil olanların sayı çoxdur. Bu bizi yanıltmasın. Doğrudur, başqa ölkələrdə cəmiyyət kütlədən cəmiyyətə daha böyükdür, elə keyfiyyətdə də. Amma bizdə əksinədir. Problem də bundadır. Mənə elə gəlir ki, cəmiyyət sinfinə daxil olanların yolu, istiqaməti kütlə təmsilçilərindən keçmədikcə, onlar qəlibləşmə sindromu üzəlməyəcəklər. Kütləni qəlibdən çıxarmağın bir yolu var, o da məcburi təhsildir. Bizdə isə məcburi təhsil anlayışı sovetlərin çöküşü ilə sona çatdı. Müstəqil təhsil sistemimiz isə cəmiyyətin yetişdirdiyi uşaqlara diqqət yönəlir. Yeni, birbaşa bünövrəsi olan insanlara kapital ayırır. Bu da bir ölkə daxilində cəmiyyətlə kütlə arasında böyük uçurumlara gətirib çıxara bilər...

- Yaradıcılığınza təsir və əks-təsir imkanları haqqında nə deyə bilərsiniz?

- Yaradıcılığımıza təsir imkanları əsasən Avropa və türk xalqları ədəbiyyatları ilə məhdudlaşır. Post-modern modern, eləcə də klassik dövr ədəbiyyatın təsirlərini hiss edirəm. Artıq bu təsir imkanları zəifləyib. Çünki artıq öz yolumu formalaşıdırabilişəm. Öz dəst-xəttimin olduğunu düşünürəm. Hazırda əks-təsir imkanları səthidir. Ona görə səthidir ki, sosial şəbəkələr üzərindən bunu hiss edirəm.

- Keçmiş, yoxsa gələcək?

- Mən keçmişlə gələcək arasında bu günü seçənlərdənəm. Bugünü yaşayıb gələcək üçün yaşayıram. Eyni zamanda, küreyimi də keçmişə söykəmişəm. Bu gün Azərbaycan ədəbiyyatı niyə qarma-qarışıqdır? Çünki bugünkü ədəbiyyatımızda yolsuzluq var. Yeni cərəyanlar yaranmır, çünki ideya bazası sıfırıdır. Səbəbi isə keçmiş bilməməkdən gəlir. İndiki yazarların bir çoxu özlərini A və B parçaları arasında məhdudlaşdırırlar. Ta bilmirlər ki, biz bizdən əvvəl başlayan və bizdən sonra da davam edəcək yolun bir parçasıyıq. Yolumuz olmalıdır. Yolu olmayan ədəbiyyat qara şalvara göy sapla pərçimlənmiş yaşıl yamaq kimidir. Saplar çürüyəndə həmin yamaq düşəcəkdir. Çünki rəngi şalvarın rəngi ilə uyurmur. Mühafizəkarlığımın olduğunu bayaq dedim, keçmişin yaxşılarını gələcəyə daşımaq ədəbdəndir-dəyə düşüncələrəndənəm.

- Müasir dövrdə texnologiyanın inkişafı kitabların, jurnalların, qəzetlərin mövcudluğunu sual altına qoyub. Bu fikrə münasibətiniz necədir?

- Kitab həmişə oxunub və oxunacaqdır. Bu gün internet və texniki resursların daimi inkişafı prosesində kitab oxunulmur, oxunulur. Almaniya, Yaponiya, Rusiya, Kanada kimi ölkələrdə kitab oxuma səviyyəsi çox yüksəkdir. Hər il bu ölkələrdə on milyonlarla kitab istehsal edilir. Həmin dövrlərdə texnoloji inkişaf və yeniliklər də göz qabağındadır. Bəs niyə kitab oxuyan daha çoxdur, çünki kitab insanlara oxumaq rahatlığı, həzzi verən məvhumdur. Bunun alternativini yoxdur. Həm də ki, texnoloji vasitələr də, kitablar da insanın özünü inkişaf etdirməsi üçündür. Kim istəyir kitabdan oxusun, kim istəyir internet resurslardan faydalanaraq biliklər əldə etsin. Əsas odur ki, hər iki vasitə elmə, biliyə aparan istiqamətdir. Avropa və Rusiyada artıq bunu dərk edirlər. Biz isə hələ də kitab yoxsa, internet dilemmasını, mübahisəsini həll edə bilməmişik. Bu fikrim jurnal və qəzetlər üçün də keçərlidir. Bu gün mən də qəzet alıram, oxuduğum qəzetlər var. Niyə alıram, çünki arxiv yığıram. Niyə internet resurslarla bunu etməm, çünki onlara çox da güvənmirəm. Sabah sayt bağlansa, material da gedəcək və tapa bilməyəcəyəm. Qəzet isə oğurlamasalar arxivimdə qalacaq.

- Oxumaq istədiyiniz, lakin oxuya bilmədiyiniz hər hansı bir əsər və ya imza...

- Belə imzalar və əsərlər çoxdur. Remarkı tam olaraq oxumamışam. Eləcə də Kafkanı. Bunları tam olaraq oxumaq istəyirəm. Oxumaq istədiyim kitabların və əsərlərin adlarını cib dəftərcəmə yazıram ki, unutmayım. Axır vaxtlar kitab oxuma saatım azalıb. Əvvəllər həftəyə 40-45 saat kitab oxuyurdum. İndi bu göstəricim 12-14 saatdır. Yeni, 168 saatlıq həftənin ancaq 12-14 saatını kitabla ayırıram ki, bunun da çox böyük hissəsi həftə sonlarına təsadüf edir. Fransız şairi Sülli-Prüdomu oxumaq istəyirəm. Bir-iki şeirini Anadolu türkcəsinə çevirmişdilər. Çox bəyənmişdim. Adam ədəbiyyat üzrə ilk "Nobel" mükafatçısıdır amma yazdıqları bu gün də aktualdır. Çünki yazdıqları bəşəri mahiyyət daşıyır. Təssüf ki, bizdə Prüdomun tərcümələrinə rast gəlməmişəm. Bəlkə də çeviriblər amma görmürəm. Axtarmışam, çoxları heç Prüdomun imzasını tanımadığını deyib. Söhbət kitab satanlardan gedir. Adamın şeirlərində səmimilik və söz oynadaraq etirafetmə bacarığı çox yüksək bədii çalarlarla verilir. Cozuyə Karduççı adlı bir italyan şairi var. O, da Nobel mükafatçısıdır. Tənqidi görüşləri ilə tanışam. Amma cəmi bir şeirini oxumuşam. Klassik nümunələrin ən yaxşılarındandır. Selma Lagerlöf var, İsveç ədəbiyyatının daha doğrusu, nəsrinin "döyünən üreyi" adlandırılır. Haqqında həmişə tərif eşitmişəm. Amma oxumamışam. "Arabaçı" və "Yerusalem" romanlarını çox oxumaq istəyirdim.

- Tərcümə işində hazırda hansı çatışmayan cəhətləri göstərmək olar?

- Tərcümə işində çatışmayan nüanslar çoxdur. Əsas problem lazımı əsərlərin tərcümə edilməməsidir. Bu yəqin ki, nəşirlərin, nəşriyyatların problemi. Çünki tərcüməçi əsasən sifarişlə işləyir. Nadir hallarda özünü yaxşı bildiyi əsərləri tərcümə edib nəşriyyatlara sata bilərlər. İndi tərcümə işimiz dünya ilə yalnız bir faktorla ayaqlaşmağa çalışır. Bu da dünyada ən çox oxunan, bestsellərə çevrilən əsərlərin burada da çapı ilə bağlıdır. Dünya dedektivə meyillirsə, biz də həmin axınla gedirik. Məsələn, modern İsrail ədəbiyyatında nələr baş verir, bir o qədər xəbərimiz yoxdur. Cəmi bir-iki antalogiya çıxıb. Eləcə də müasir Fələstin ədəbiyyatında yaxşı şair və yazıçılar var, onları da çap etməliyik. Oxumalıyıq. Bu siyahıya Çin, Yaponiya, Mərakeş, Çex, macar ədəbiyyatı nümayəndələrini də əlavə edə biləm. Hazırda cənubi və mərkəzi Avropada çox böyük ədəbi inqilab dövrü başlanıb. Çox yaxşı şeir və romanlar haqqında məlumatlar alırıq, "buk treyler"lərə baxırıq. Bizdə niyə olmasın. Ya orijinaldan tərcümə edəcək adamlarımız yoxdur, ya da nəşriyyatlarımız özlərini müəyyən bir qəliblə sərhədləməyə çalışırlar. İkinci bir çatışmayan cəhət də demək istəyirəm. Tərcüməçi cümlədə verilmiş aparıcı fikri düzgün təyin etməyi bacarmalıdır. Bu mütləqdir və hətta deyirdim ki, əsas məsələlərdən biridir. Əks halda tərcümə anlaşıqlı olmayacaq. Bizdə bu cür

qüsurlara tez-tez rast gəlirəm. Əsasən də müasir Türkiyə ədəbiyyatından çevrilən roman və şeirlərdə... Müəyyən qırılmazlı o saat hiss edirsən. Çünki mənim mütaliə dilim əsasən Anadolu türkcəsidir. Ona görə də bu dildən tərcümələrlə bağlı çatışmazlıqları daha tez duyuram.

- Dünya ədəbiyyatından oxuyub, təsirləndiyiniz imzalar...

- Dünya ədəbiyyatından oxuyub təsirləndiyim imzalar çox olub. Lev Tolstoyu, Qabriel Markezi, Kamyunu, Kafkanı, Pol Sartri, Boris Posternaki, Umberto Ekonu, Milan Kunderanı, Selinceri və başqalarını misal çəke biləm. Mən onları oxuyaraq özümə bir çıxır döyə bildim. Öz tapdaq yolumu müəyyənləşdirdim. "Qızıl gülün adı", "Sıfır sayı" kimi əsərlər mənim yazı dilimin yönünü dəyişdirdi. Öz

ədəbiyyatımızdan isə Mövlud Süleymanlı, Sabir Əhmədlini, Süleyman Rəhimovu çox oxumuşam. Mirzə Cəlilin dilini isə hədsiz sevirəm.

- Azərbaycan ədəbiyyatından kimləri oxuyursunuz?

- Klassik Azərbaycan ədəbiyyatından Füzuli və Nəsimini tələbəlik dövründə daha çox oxumuşam. İndi onları oxumuram. İndi şairlərdən Vəqif Bayatlı Ode, Vəqif Səmədoğlunu, Ramiz Rövşəni, Eldar Baxış, Musa Yaqubu arada vərəqləyirəm. Nəsrə isə Mövlud Süleymanlı, Yusif Səmədoğlu, Əkrəm Əylisli tez-tez müraciət etdiyim imzalıdır.

- Gənclərdən kimləri oxuyursunuz?

- Fuad Cəfərli, Ulucay Akif, Çınarə Ömrar, Ümid Nəccari, Emil Rasimoğlu, Fəridə Uğur, Oğuz Ayvaz, və Ayxan Ayvaz qardaşları... Bunların şeirləri, nəsləri qarşıma çıxdıqca oxuyuram. Hərəsinin öz nəfəsi var.

- Mütaliə vərdislərinin formalaşması üçün hər hansı bir düstur varmı?

- Mütaliə vərdisinin formalaşmasında heç bir düstur yoxdur. Sadəcə müxtəlif yollar var. İnsandan insana dəyişə bilər. Bu da fərdi yontəmdir, düstur-luq deyil. Məsələn atam uşaq vaxtı mənə 20 səhifəsi bir "məmmədəminə" "Şamo" romanını oxutdurub. Sual-cavab etdikdən sonra həmin bir "məmməd" - 1000 manatı verirdi. Təxminən 15-17 il bundan əvvəl o dövrün min manatı çox böyük pul idi. Açıq mən oxumağa bu cür həvəslənmişəm. Bəzi adamlar deyir ki, oxuma vərdişinə dedektiv əsərlərlə başlamaq lazımdır. Məsələn, "Hoqqa" dərğisinin baş redaktoru Nurlan Həsənlə belə düşünür. Hesab edirəm ki, maraqlı yanaşmadır. Amma dedektivdə çox dayanmayasan, vərdişə yiyələnəndən sonra daha yüksək zövqlü əsərlərə keçəsən. Həm də nə oxuduğun önəmlidir. Gərək özünü ədəbiyyatın hansı qoluna aid olduğunu tapasan sonra oxumağa başlayasan. Əks təqdirdə oxuduqların sənə yaramayacaq. Yarasa belə, həzz ala bilməyəcəksən.

- Şeirlərinizdə dialekt və şivələrdən, "ölü" sözlərdən intensiv istifadə etməyiniz nə ilə bağlıdır?

- İlk növbədə ölü sözləri diriltmək üçün istifadə edirəm. Çünki vaxtilə ərəb və fars sözlərinin dilimizdən vurub çıxardığı türk kökenli sözlərimizin "ölü söz" statusundan çıxaraq əvvəlki ümumişlək vəziyyətinə qayıtmasının vaxtı çatıb. Mən belə düşünürəm. Eyni zamanda, hər hansı bir fikri cəmiyyətə qəbul etdirmək istəyirsənsə, iki yola baş vurmalsan. Daha doğrusu, bunun iki yolu var; birincisi me-

diadır. Media ilə piarı aparılan hər hansı bir fikir və ya layihə uğura məhkumdur. Yeni, köşə yazılarında, araşdırma məqalələrdə az-az bu sözləri cəmiyyətə "yedizdirmək" lazımdır. İkincisi isə bədii yazılarla, ədəbiyyatla həyata keçirilən yoldur. Mən yeri gəldikcə hər iki yola baş vururam. Baxın, ötən əsrin otuzuncu illərində Cəfər Cabbarlı öz əsərləri vasitəsi ilə cəmiyyətə yeni türk kökenli, milli adlar təqdim etdi. Oktay, Aydın, Sevil, Yaşar və s. bu kimi adlar bədii əsərin təsir gücü vasitəsi ilə sürətlə yayılmağa başladı. Xalqın ad ləksikonuna daxil oldu. Səməd Vurğun Qazax ləhcəsində itib-batmaqda olan "say-rışmaq" sözünü dilimizə yenidən qaytardı. Özü də cəmi bir-iki dəfə işlətməklə. Rəsul Rza özünün yaratdığı sözləri dilin ləksik fonduna daxil etdi. Bunlar mütərəqqi, təqdir olunası işlərdir. Mən də Gəncəbasar, xüsusən də doğulduğum Alabəşli kəndində köhnə kişilərdən, nənə-babalardan eşitdiyim, itib-batma təhlükəsi olan sözləri bu yolla yenidən dilimizə qazandırmaq yolu tutmuşam. Əslində burada mənim iki məqsədim. Əvvəla, dildə arxaikləşərək unudulmaq təhlükəsi olan sözlərə ikinci həyat vermək, eyni zamanda bir zamanlar ərəb-fars, rus mənşəli sözlərin təsiri ilə ümumişləkliyini itirən ana dilimizdəki sözləri əvvəlki taxtına qaytarmaq. Yeni, elə də asan missiya deyil. Mənim 1500-dən çox topladığım arxaik söz var ki, hamısı orijinaldır, gözəl ifadələrdir. Doğmadır, çünki ata-babaların mirasıdır. Yeri gəldikcə onlardan istifadə edəcəyimi düşünürəm. Artıq müsbət nəticələrini görməyə başlamışam. İndi məni oxuyan bilir ki, bədiz naxış deməkdir, yarıqçı-cərrahdi, buğarsaq - başının dəstəsi anlamındadır və s.

-Müəhəbbələrinizin birində demisiniz ki, bir müddət sonra nəsrə keçəcəksiniz. Səbəbi nədir?

-Hiss edirəm ki, artıq tükənmişəm. Şeirlik canım qalmayıb. Şeir doğmaq üçün gümrah olmalısən, sancılara dözə bilməlisən, nəsrə bu proses bir qədər yüngül olur. Şübhəsiz ki, hər ikisində ağrı var. Bu öz yerində. Bu vaxta qədər nəsrə keçməməyimin səbəbi roman və hekayə janrlarının inceliklərini öyrənməyimlə bağlı idi. Hesab edirəm ki, artıq bu məsuliyyətin altına girə biləm. Əvvəl belə bir əminliyim yox idi. İndi bu güvəni özümdə hiss edirəm. Nəsrə keçdikdən sonra şeirlə tamamilə vidalaşacağam. İçimdəki şeir yataqlarının hamısı işlənilib. Ha qazıram, görürəm ki, su çıxır. Amma nəsr yataqları isə işlənilməyib. İçimdə romanlıq və hekayəlik bir neçə yataq kəşf etmişəm, onları işləmək üçün çalışmalara da artıq başlamışam. Düşünürəm ki, çətin olmayacaq. Poeziyadan nəsrə keçənlər deyir ki, bu cür keçidlər çox vaxt uğurlu olur. Yəqin bizdə də elə olar (gülür).

-Bizim gənc yazıçılarda nə çatışmır ki?

-Bu onların özlərindən soruşmaq lazımdır. Çünki nəsrin içində deyiləm. Təkcə onu deyə biləm ki, bizimkilər bəşəri ola bilmirlər. Doğrudur, çalışırlar, vuruşurlar amma hələlik alınmır. Bəlkə də bunun səbəbi bəşəri mövzuda deyil, bəşəri yazı dilindədir. Bəlkə də həmin dili tapa bilməyiblər. Çünki mövzunu hansı dildə çatdırmağın çox önəmlidir. Dünya oxucusunun anladığı təhkiyə, nəqlətmə, keçid dillərini bilmirik bəlkə də. İstedadlı yazıçılarımız var. Sadəcə bu istedadı özümüzlə tanıtdırmaqla kifayətlənmək olmaz. Dünyaya çıxarmaq üçün də yollar axtarmalıyıq. Dünyanın nə istədiyini bilmək üçün təkcə oxumaq, araşdırmaq kifayət etmir, gərək dünyanı da gəzəsən, Qərb, Amerika oxucuları ilə ünsiyyətdə olasan. Yeni, məşhur olmaq üçün bir yol da maddi durumdan, imkandan keçir. Çatışmayan məqamlardan da biri budur.

- Son olaraq söz haqqında sözünüz...

- Bunu bir dəfə də demişəm. Söz bəşəriyyətin ən böyük kəşfidir. Söz canlı orqanizmdir, eyni zamanda ilahi varlıqdır. Əsl söz hissləri kamil formada ifadə edəndir. Bunu bacaran insan isə əsl şair və ya yazıçıdır. Söz ürkəkdir, sözün naz yükü var. Söz ağırdır-sözün duz yükü var. Söz bəkirədir-sözün qız yükü var. Söz qızıl ortadır - sözün tən yükü var. Söz sinə dağlayar-sözün köz yükü var. Söz tanrı ilə insan arasında yol ayırıdır. Eyni zamanda da rabitədir. Sözünüz yaradandan kiçik, tanrıdan böyük olsun, deyirəm. Mənim üçün sözün tərifi budur.

Söhbətləşdi: Tural Cəfərli